

При оцінці ресурсів побічного користування до їх складу відносять: сінокосіння; випас худоби; постійне і тимчасове сільськогосподарське користування; використання горіхоплідних і плодовоягідних дикорослих насаджень; збір грибів, плодів хмелю, моху, лісової підстилки, лікарської і технічної сировини; заготівлю очерету та іншої трав'яної рослинності. В лісі також заготовляють деревні соки, живицю, які відносяться до ресурсів підсочного промислу. Заготівля гіллячкового корму, лубу, лика, берести, дубильної кори, кори бруслини бородавчатої, новорічних ялинок, корчування пнів тощо складає сировину деревного походження. Видобування торфу, піску, глини, сланців, граніту, гальки, гравію, крейди, мінеральних вод тощо відноситься до ресурсів мінерального походження.

Проте, цей перелік складових лісових ресурсів не вичерпує всієї різноманітності корисностей, які з'являються в процесі суспільного розвитку. Збільшення використання лісових сировинних ресурсів і зростаюча значимість соціальних і захисних функцій лісів ще більше підвищують роль лісових ресурсів в економіці країни.

Висновки. На основі досліджень, розкрито економічну природу лісових ресурсів та визначено їх основні елементи як об'єкти еколого-економічної оцінки, що, безсумнівно, дозволить визначити напрямки ефективного використання лісових ресурсів, підвищити їх захисні функції і, як наслідок, - призведе до екологічних, соціальних та економічних переваг.

Список використаних джерел

1. Лобовиков Т.С. Лес как экономическое явление. - В кн.: Вопросы экономики лесного хозяйства. - Воронеж: 1968. - С. 126-140.
2. Тупыця Ю.Ю. Экономические проблемы комплексного использования и охраны лесных ресурсов (Вопросы теории) - Львов: «Вища школа», 1976. - 215 с.
3. Туркевич И.В. Кадастровая оценка лесов. - М.: Лесная промышленность, 1977. - 168 с.
4. Васильев П.В. Вопросы экономической оценки лесных ресурсов. - Плановое хозяйство, 1968, №8, - С. 48-54.
5. Коваль Я.В., Мишенин Е.В., Царенко А.М. и др. Воспроизводство лесных ресурсов: Эколого-экономические проблемы. - К.: СОПС Украины, 2002. - 314 с.
6. Джикович В.Л. Экономика лесного хозяйства. - М.: Лесная промышленность, 1979. - 192 с.
7. Морозов Г.Ф. Учение о лесе. -М. - Л.: Гослесбуиздат, 1949. - 456 с.
8. Сукачев В.Н., Дылис Н.В. Основы лесной биогеоценологии. - М.: Наука, 1964. - 566 с.
9. Реймерс Н.В. Природопользование: Словарь-справочник. - М.: Мысль, 1990. - 637 с.
10. Минц А.А. Экономическая оценка естественных ресурсов. - М.: Мысль, 1972. - 47 с.
11. Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І., Коваль Я.В. та ін. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. - К.: РВПС України, 1999. - 716 с.

УДК 338.22

КЛИМЕНКО В.В.,
Національний авіаційний університет,
доцент кафедри економічної теорії,
к.е.н., доц.

ЛОЗОВА Г.М.,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка,
доцент кафедри економічної теорії,
к.е.н., доц.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМУ АДВОКАТУВАННЯ КОНКУРЕНЦІЇ

Анотація. В статті визначено цілі і завдання адвокатування конкуренції, досліджено методологію аналізу адвокатування конкуренції, проаналізовано інструменти адвокатування конкуренції з позиції основних цільових груп. Обґрунтовано механізм оцінювання ефективності адвокатування конкуренції.

Ключові слова: адвокатування конкуренції, Антимонопольний комітет України, економічна конкуренція, конкурентне законодавство, конкурентна політика, конкурентна культура.

Аннотация. В статье определены цели и задачи адвокатирования конкуренции, исследована методология анализа адвокатирования конкуренции, проанализированы инструменты адвокатирования конкуренции с позиции основных целевых групп. Обоснован механизм оценивания эффективности адвокатирования конкуренции.

Ключевые слова: адвокатирование конкуренции, Антимонопольный комитет Украины, экономическая конкуренция, конкурентное законодательство, конкурентная политика, конкурентная культура.

Annotation. *The aims and objectives of competition advocacy are determined; the methodology of competition advocacy analysis is investigated; competition advocacy tools from a position of basic targeted groups having a special purpose are analyzed. The mechanism of the competition advocacy effectiveness evaluation is settled down in the article.*

Keywords: competition advocacy, Antimonopoly Committee of Ukraine, economic competition, competition law, competition policy, competition culture.

Постановка проблеми. Адвокатування конкуренції, як засвідчує світова практика, стрімко набуває популярності в розвинутих країнах та країнах з пострасформацийною економікою саме тому, що на сучасному етапі лише антимонопольне регулювання є вже недостатнім для створення ефективного конкурентного середовища. Адвокатування конкуренції здійснюється через механізми, що не відносяться до системи антимонопольного примусу, і розвивається на основі інформування та роз'яснення суб'єктам ринку переваг конкуренції. Ефективне адвокатування конкуренції дозволяє швидкими темпами збільшити добробут країни. Підтвердженням тому є дослідження Глобального Інституту МакКінслі, проведене в 1991 році. Під час спостереження за економіками різних країн, яке проводилося протягом 12 років, було виявлено основні двигуни економічного зростання, серед них: праця, структура капіталу, корпоративне управління і конкуренція. При чому, дослідники дійшли до висновку, що конкуренція серед них є найвпливовішим фактором.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перш за все актуальні проблеми адвокатування конкуренції постійно висвітлюються в публікаціях Робочої групи з адвокатування Міжнародної конкурентної мережі [1]. Серед останніх досліджень адвокатування конкуренції слід відмітити також публікації доповідей учасників Конференції з конкуренції під егідою БРІК, що відбулася у вересні 2009 р. в м. Казань [2], дослідження російських науковців С.Б. Авдашевої та О.Є Шастітко [3], огляд ОЕСР «Конкурентне право та політика в Україні» [4]. Крім того, вітчизняні дослідження антимонопольної політики і ролі антимонопольного відомства були здійснені Д.В. Напрієнко [5], І.С. Нараєвсько [6] та Т.О. Омельчак [7]. Проте у вітчизняних дослідженнях увага в основному концентрується на розвитку державного контролю в сфері конкуренції, а питання адвокатування конкуренції висвітлюються недостатньо.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування організаційно-методологічних засад механізму адвокатування конкуренції. Реалізація поставленої мети обумовила необхідність вирішення таких задач:

- визначення цілей і завдань адвокатування конкуренції;
- обґрунтування методології аналізу адвокатування конкуренції;
- аналіз інструментів адвокатування конкуренції з позиції основних цільових груп;
- оцінювання ефективності адвокатування конкуренції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки адвокатування конкуренції є елементом активної конкурентної політики і виступає як інструмент створення правил розвитку конкуренції та конкурентного середовища, то його ціллю є створення ефективною системи інформування учасників ринку про можливості використання антимонопольного законодавства для захисту їх прав, створення правозастосування в цій сфері, розширення кола об'єктів конкурентної політики, залучення учасників ринку до реалізації антимонопольних заходів, підвищення інтересу наукових та освітянських кіл до досліджень в сфері конкуренції.

Серед основних завдань адвокатування конкуренції можна виділити наступні:

- розширення усвідомлення важливості конкуренції і ухвалення принципів конкуренції в українському суспільстві;
- запровадження норм та правил конкуренції у діяльність державних органів влади, суду, бізнесових структур;
- розвиток конкуренції на загальнодержавних та регіональних ринках;
- зниження кількості порушень антимонопольного законодавства господарюючими суб'єктами на товарних і фінансових ринках;
- зниження кількості порушень антимонопольного законодавства органами державного управління та самоврядування;
- зниження кількості порушень антимонопольного законодавства суб'єктами природних монополій;
- зниження рівня недобросовісної конкуренції;
- попередження та припинення антиконкурентних дій учасників ринку через підвищення рівня їх поінформованості;
- залучення широких кіл громадськості щодо обговорення проблем розвитку конкуренції та розбудови конкурентного середовища в країні. Врахування результатів громадських обговорень в діяльності антимонопольного органу.

При реалізації поставлених завдань потрібно враховувати той факт, що в Україні відбувається реформа системи державного управління, що передбачає, з одного боку, укрупнення міністерств та відомств через ліквідацію окремих з них та створення нових, а з іншого боку – передачу частини функцій з надання послуг з державного сектору до приватного. Тобто, з одного боку, створюються нові суб'єкти, наділені значною ринковою владою, що підвищує ризики зловживань та порушень антимонопольного законодавства, а з іншого боку, є необхідність створення конкурентного середовища на новостворених ринках.

У той час, як реалізація норм антимонопольного законодавства здійснюється апостеріорі, і, відповідно передбачає у першу чергу кваліфікацію вже здійснених дій, адвокатування конкуренції здійснюється апріорі, і, як наслідок, обумовлює необхідність передбачення того, яким чином певні дії можуть вплинути на конкуренцію.

Аналіз адвокатування конкуренції здійснюється на основі попереднього оцінювання (*ex-ante evaluation*). Попереднє оцінювання застосовують при визначенні відповідності методики і результатів дослідження поставленим завданням, виконаності цих завдань, прогнозуючи подальший розвиток подій. Попереднє оцінювання проводиться на стадії планування програми заходів адвокатування конкуренції для відповіді на питання – чи призведе сформульована програма заходів до сформульованих в ній цілей. Технологія попереднього оцінювання дозволяє судити про те, в якій взаємозалежності знаходяться окремі параметри програми і яким чином зміна кожного з них впливає на результат програми.

На стадії попереднього оцінювання вирішується питання про доцільність фінансування програми на етапі її подальшого впровадження. Попереднє оцінювання виступає своєрідною гарантією того, що ресурси в ході реалізації програми не будуть витрачені неефективно. Такий тип оцінювання також спрямований на прогнозування витрат, вибір найбільш ефективних заходів. Перевагами попереднього оцінювання є:

- уникнення необґрунтованих витрат;
- підвищення шансів програми на успіх на етапі її реалізації;
- розробка оптимального проекту програми (з мінімальними витратами та максимально ефективним впливом на адресатів). Знаходження оптимального варіанту є складним завданням. Складність полягає в тому, що необхідно оцінити потенційний вплив, коло об'єктів, на які розповсюджується вплив програми, визначити можливі ризики та непередбачувані витрати.

Попереднє оцінювання включає такі методи аналізу, як: прогнозування, аналіз «витрати-вигоди», аналіз економічної ефективності, оцінка ризику, аналіз і прийняття управлінських рішень, оцінка впливу прийнятих рішень на конкурентне середовище.

Механізм адвокатування конкуренції передбачає виконання послідовних етапів:

- обробка, узагальнення та аналіз об'єкту дослідження;
- систематизація результатів дослідження за критеріями оцінки – позитивна практика та негативна практика;
- виявлення та постановка проблемних питань, пов'язаних з вибором пріоритетів та шляхів підвищення ефективності адвокатування конкуренції на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки;
- обґрунтування доцільності обраних рішень. Для прогнозування впливу програми заходів непримусового характеру на конкуренцію необхідно як можна більше інформації, а також незалежна експертиза.

В Україні конкурентне законодавство було прийнято не так давно і орган, відповідальний за проведення державної конкурентної політики порівняно молодий. У зв'язку з цим рівень розуміння значення конкурентної політики для формування функціональної національної економіки не лише в бізнес середовищі, а й серед органів законодавчої, виконавчої і судової влади досить низький. Тому застосування заходів примусового і «карального» характеру, спрямованих на добросовісне виконання чинного законодавства з боку господарюючих суб'єктів і органів публічної адміністрації недостатньо. Особливої актуальності набуває комплексний підхід щодо створення ефективної системи адвокатування конкуренції.

Огляд зарубіжних систем адвокатування конкуренції, зокрема в Росії, країнах ЄС, США дозволяє виділити наступні групи інструментів для роботи з суб'єктами ринку:

- проведення семінарів і конференцій, спрямованих на ознайомлення і пояснення норм антимонопольного законодавства серед представників як бізнесу, так і органів влади;
- здійснення в друкованих і електронних ЗМІ кампанії, спрямованої на роз'яснення переваг конкуренції, у тому числі, розміщення інформаційних і аналітичних матеріалів, спрямованих на попередження порушень антимонопольного законодавства і законодавства про рекламу і освітлення результатів діяльності антимонопольних органів;
- видання тематичних збірок, монографій, перекладів іноземних книг, статей, що розкривають зміст та роль конкурентної політики;
- підтримка офіційного сайту антимонопольного відомства в мережі Інтернет, періодичне розкриття через сайт істотної інформації про діяльність антимонопольних органів. Модернізація і створення сайтів територіальних органів;
- взаємодія з громадськими організаціями, професійними спілками і асоціаціями, науковою громадськістю;
- взаємодія з органами державної влади і місцевого самоврядування для врахування зауважень і пропозицій антимонопольного відомства, спрямованих на забезпечення конкуренції при підготовці нормативно-правових документів;
- створення відповідних Експертних рад;
- співпраця з академічними закладами: науковими інститутами, закладами вищої освіти, підготовка молодих фахівців.

Як вже зазначалось, адвокатування конкуренції здійснюється з метою підвищення рівня знань про користь конкуренції, донесення інформації до основних цільових груп, використовуючи різні інструменти та механізми. Склад основних цільових груп включає: органи виконавчої влади; суди; бізнес, включаючи бізнес-асоціації та бізнес-групи; юристи, адвокатські фірми; наукова спільнота; заклади освіти та науки; засоби масової інформації; суспільні організації; міжнародні організації, що спеціалізуються на проблемах розвитку конкуренції. В табл.1 узагальнено інформацію про інструментарій адвокатування конкуренції, що може бути застосований до певної цільової групи.

Інструментарій адвокатування конкуренції

№ п/п	Цільова група	Інструментарій адвокатування конкуренції
1.	національний уряд, державні органи влади, органи суду	<ol style="list-style-type: none"> 1. Міжвідомчі консультації, аналіз нормативних актів за власною ініціативою або за зверненням урядових установ та організацій; 2. Офіційні та неофіційні зустрічі з представниками урядових організацій; 3. Ревізія правил антидемпінгу, захисних заходів, регламентів та інструментів зовнішньоторговельної діяльності; 4. Участь в роботі Європейського Комітету Ради Міністрів і Постійного Комітету Ради Міністрів.
2.	громадськість	<ol style="list-style-type: none"> 1. Консультації з відповідними приватними і громадськими організаціями (співтовариствами підприємців і споживачів, суспільним громадськими організаціями, політичними партіями); 2. Розробка та прийняття Конкуренційного кодексу. Проведення громадських обговорень; 3. Підготовка збірок нормативних документів по конкурентному законодавству та розсилка їх на адресу 500 найбільших підприємств в Україні; 4. Підготовка відповідного відеоролик, що транслюється по ТБ-каналах для підприємців; 5. Біл-борди, агітаційна компанія в пресі для підприємців.
3.	профільні міжнародні організації та конкурентні відомства інших країн	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розширення міжнародних зв'язків АМК України є стратегічним напрямом у сфері просування і захисту конкуренції; 2. Використання позитивного досвіду зарубіжних конкурентних відомств і міжнародних організацій; 3. Інформування зарубіжних колег і бізнес-співтовариства про стан українського конкурентного середовища та зміни в конкурентному законодавстві і політиці; 4. Залучення і активна взаємодія з експертами міжнародних організацій і зарубіжних конкурентних відомств, що мають практичні напрацювання в сфері конкурентної політики; 5. Участь фахівців АМК України у заходах, що проводяться Міжнародною конкурентною мережею, ЮНКТАД з питань конкурентної політики і правозастосовної практики.
4.	бізнес-структури	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відкрита інформаційна політика АМК України; 2. Стимулювання створення юридичних відділів у великих компаніях, що спеціалізуються на антимонопольному законодавстві; 3. Проведення семінарів для практикуючих юристів – фахівців з антимонопольного законодавства; 4. Налагодження конструктивного діалогу між бізнесом і антимонопольними органами з питань конкуренції; 5. Залучення представників бізнесу до участі в нормотворчій діяльності з питань конкуренції; 6. Створення відповідних Експертних рад.
5.	академічні заклади, вищі учбові заклади	<ol style="list-style-type: none"> 1. Створення спеціалізованих кафедр антимонопольного права у вищих навчальних закладах; 2. Залучення провідних фахівців антимонопольного органу до проведення занять для студентів; 3. Проведення спільних конференцій, круглих столів, семінарів, і у студентів є можливість отримувати інформацію про політику держави у сфері антимонопольного регулювання з перших рук.

Таким чином, адвокатування конкуренції на практиці доповнює конкурентну політику, зокрема охоплює комплекс інструментів та механізмів, які не включені в антимонопольний примус. В процесі реалізації адвокатування конкуренції розширюється коло об'єктів та суб'єктів конкурентної політики. Крім того, підвищується обізнаність суб'єктів ринку щодо змісту норм конкурентного законодавства. Відповідно вони можуть краще їх використовувати щодо захисту власних прав та інтересів. Підвищується розуміння суб'єктами господарювання, які зусилля будуть застосовані антимонопольним органом у випадку порушення антимонопольних норм і яке покарання буде до них застосовано. Роз'яснення та інформування представників органів влади та суддів суттєво знижує ризик затвердження норм та правил економічної політики, прийняття судових рішень, що суперечили б розвитку конкуренції в країні.

На сьогоднішній день адвокатування конкуренції є невід'ємною складовою ефективною конкурентної політики, оскільки:

- дозволяє відновити механізми ринкової економіки та виправити економічні деформації та викривлення;
- позитивно впливає на удосконалення функціонування агентів ринку та їх інноваційність;
- стимулює суб'єктів діяти у відповідності до потреб ринку;
- сприяє ефективному розподілу ресурсів серед суб'єктів ринку;
- сприяє зниженню цін;
- стимулює розвиток конкурентних ринків;
- забезпечує лібералізацію та дерегулювання економіки в цілому.

Коли мова йдеться про ефективність адвокатування конкуренції насамперед оцінюється ефективність витрачання бюджетних коштів антимонопольним органом країни. Як показав огляд діяльності антимонопольних органів розвинутих країн світу та Росії, фінансування адвокатування конкуренції здійснюється на основі програмно-цільового методу [3]. З цією метою потрібно спочатку чітко визначити напрями адвокатування конкуренції, встановити проміжні та кінцеві результати діяльності в цій сфері, які відповідали б критеріям вимірності, суспільної значущості та не піддавалися маніпуляціям в приватних інтересах. В табл. 2 представлено інформацію про витрати державного бюджету України на утримання Антимонопольного комітету та ефективність адвокатування конкуренції.

Таблиця 2

Оцінка витрат державного бюджету на утримання АМК України та позитивного ефекту від захисту економічної конкуренції для суспільства, млн. грн.

Показники	2002	2003	2004	2005	2006	2007	Разом
Відшкодованих втрат суспільства*	61,6	46,4	41,1	17,5	29,8	49,1	245,5
Попереджених втрат суспільства**	51,5	62,0	105,0	245,2	103,8	42,1	609,6
Бюджетних витрат на реалізацію Комітетом повноважень щодо захисту конкуренції***	8,9	21,2	15,5	21,6	28,6	41,4	137,2

* Джерело: Звіт АМК України за 2007 рік.

** Сплачених до Державного бюджету штрафів і пені та відшкодованої потерпілим шкоди.

*** Економічного ефекту припинення порушень (прямих втрат фізичних та юридичних осіб, яких би вони зазнали б, якщо б порушення тривало протягом звітного року, і які відвернуті внаслідок його припинення).

Важливим компонентом ефективного реалізації адвокатування конкуренції може стати практичне застосування принципу «презумпції конкуренції» в практиці регулювання. Це означає вибір та застосування таких інструментів регулювання, що завдавали би найменшої шкоди конкуренції. Тенденція до дерегулювання навпаки передбачає зменшення державного втручання, а в тих сферах, де воно необхідне, підвищення його дієвості та ефективності.

Набір показників ефективності адвокатування конкуренції, на наш погляд, має включати наступні:

- частка порушень антимонопольного законодавства, що були усунуті без порушення справи, в загальній кількості виявлених порушень;
- кількість розроблених нормативно-правових документів з питань конкуренції за участі Антимонопольного комітету України;
- кількість проаналізованих на предмет відповідності конкурентному законодавству нормативно-правових актів державних та місцевих органів влади, та частка тих, в яких було враховано зауваження Антимонопольного комітету України, в загальній кількості розглянутих актів;
- моніторинг практики застосування антимонопольного законодавства, кількість роз'яснень застосування законодавства про захист економічної конкуренції, інформування про результати діяльності Комітету та про справи, які розглядаються;
- кількість роз'яснення судових рішень законодавства про захист економічної конкуренції;
- кількість консультацій з відповідними приватними та громадськими організаціями (спільнотами підприємців та споживачів) для роз'яснення норм конкурентного законодавства та захисту їх прав;
- кількість публікацій в ЗМІ про діяльність Антимонопольного комітету України, інформування про порушення конкуренції та їх наслідки; роз'яснення проблеми втручання держави в економіку;
- кількість публікацій, збірників та інших видань, в тому числі методичних матеріалів, збірок та практичних посібників для фахівців антимонопольного органу, державних службовців, суддів, підприємців з конкурентної політики та конкурентного законодавства;
- організація роботи експертних груп;
- кількість відеороликів, інформаційних сюжетів у новинах, виступів представників Антимонопольного комітету України з питань конкурентної політики та конкурентного законодавства на телебаченні, радіо та в Інтернеті (форуми, Web-конференції тощо);

- кількість проектів соціальної реклами про важливість розвитку конкуренції в суспільстві;
- кількість проведених відкритих заходів (конференцій, круглих столів, симпозіумів, наукових дискусій, брифінгів, семінарів), що спрямовані на розкриття ролі та значення конкуренції в економіці та роз'яснення діяльності Антимонопольного комітету України в суспільстві, норм антимонопольного законодавства в Україні та закордоном;
- кількість проведених досліджень, наукових оглядів та виконаних державних бюджетних тем з питань конкуренції та конкурентної політики;
- кількість міжнародних відкритих заходів з обміну досвідом у сфері конкурентної політики та адвокатування конкуренції, в яких брали участь представники Антимонопольного комітету України, взаємодія з конкурентними відомствами інших країн, взаємодія з міжнародними організаціями.

Як бачимо, коло показників оцінки ефективності проведення адвокатування конкуренції в країні досить широке та різноманітне. На ефективність адвокатування конкуренції в країні впливають економічні, соціально-політичні та культурні чинники. Наприклад, рівень суспільного розвитку та рівень розвитку продуктивних сил, ступінь активності громадянської та суспільної позиції, суспільні цінності, менталітет та світогляд більшості членів суспільства. При розробці Програми заходів з адвокатування конкуренції на поточний рік, антимонопольне відомство повинне чітко оцінити рівень обізнаності суб'єктів ринку щодо легальності або нелегальності дій відносно антимонопольного законодавства. Це передбачає необхідність організації дослідження рівня обізнаності суспільства шляхом опитувань різних цільових груп. У разі низького рівня обізнаності щодо легальності або нелегальності дій відносно антимонопольного законодавства інформаційна компанія у рамках Програми з адвокатування конкуренції буде мати високу ефективність. В іншому випадку результат, а відтак і рівень віддачі інвестованих в цей напрямок коштів з державного бюджету буде низьким.

Значний вплив на рівень ефективності адвокатування конкуренції справляє також рівень санкцій за порушення антимонопольного законодавства та ймовірність їх застосування. Наприклад, якщо санкції за порушення антимонопольного законодавства з точки зору економічних суб'єктів не суттєві, або ймовірність їх застосування досить низька, то обізнаний, добре проінформований суб'єкт ринку все одно буде порушувати норми антимонопольного законодавства, якщо його дії принесуть йому вигоду. Якщо ж санкції за порушення антимонопольного законодавства високі, то інформаційна компанія серед суддів та підприємців буде мати значний ефект.

У процесі реалізації адвокатування конкуренції можуть виникати ризики здійснення заходів з адвокатування конкуренції невірними методами або в масштабах, що не відповідають поставленим завданням. У такому разі може виникнути ситуація, коли позитивні моменти від адвокатування конкуренції блокуються іншими напрямами державної політики [3].

Як показує практика, взаємодія антимонопольного органу з іншими органами влади та регуляторами лише через формальну переписку, вимоги розробити програми, плани роботи в сфері розвитку конкуренції є малоефективною. Натомість такий інструмент як створення робочих груп для вирішення конкретних поставлених завдань, в межах яких визначається проблематика та розробляються конкретні рішення набагато успішніше. Крім того, як засвідчує досвід роботи Антимонопольного комітету України, такий підхід дозволяє уникнути ситуації, коли прийняті рішення є вказівкою однієї сторони для іншої, натомість такі рішення є виваженими, узгодженими і реально виконуваними. Прикладом такої успішної співпраці є взаємодія Антимонопольного комітету України з Національною комісією регулювання зв'язку [8].

Крім того, ефективність адвокатування конкуренції значною мірою залежить від якості інформації, що знаходиться в розпорядженні антимонопольного органу, а також від кількості та якості експертних ресурсів. Для тих експертів, що зайняті в сфері адвокатування конкуренції, дуже важливо вміти не тільки вірно оцінити ситуацію, але й передбачити як конкретні дії можуть вплинути на розвиток економічної конкуренції в майбутньому. Для цього конкурентному відомству слід приділяти значну увагу підготовці та підвищенню рівня кваліфікації кадрів. Важливим є не лише залучення внутрішніх експертів, але й запрошення зовнішніх фахівців та науковців, створення якомога більшої кількості джерел інформації про розвиток конкуренції та формування конкурентного середовища. Актуальним є створення режиму публічних обговорень рішень, що впливають на стан конкуренції на загальнодержавних та регіональних ринках.

Корисним в цьому плані є вивчення досвіду Федеральної антимонопольної служби Росії, коли основною формою адвокатування конкуренції в галузевому розрізі є створення Експертних рад при Федеральній антимонопольній службі Росії. Така практика існує з 2004 року і добре себе зарекомендувала. Експертна галузева рада є консультивно-дорадчим органом, що створюється з метою розгляду питань та підготовки пропозицій з розвитку конкуренції на визначених ринках. До складу Експертної галузевої ради входять представники Федеральної антимонопольної служби Росії, інших федеральних органів виконавчої влади Російської Федерації, наукові установи та організації, представники об'єднань (асоціацій, спілок) господарюючих суб'єктів, що здійснюють свою діяльність у відповідній сфері, незалежні експерти. Такий формат співпраці дозволяє Федеральній антимонопольній службі Росії комплексно розв'язувати питання адвокатування конкуренції, охоплюючи всі основні напрями діяльності в цій сфері, врахувати галузеві аспекти, пов'язані з цим процесом. На даному етапі при Федеральній антимонопольній службі Росії діє біля двадцяти Експертних рад з найбільш проблемних, з точки зору розвитку конкуренції, галузей економіки (електроенергетики, телекомунікації, залізниця, газопостачання, соціальна сфера та охорона здоров'я, підтримка малого бізнесу, ЖКГ, інформаційні технології тощо). Слід відмітити, що у сучасних умовах в Росії відбувається реформування сектору природних монополій, тому робота Експертних галузевих рад в цих секторах економіки створює передумови для забезпечення проконкурентного характеру їх реформування. Крім того, діяльність Експертних рад дозволяє підтримувати постійний діалог між суб'єктами природних монополій, споживачами, контролюючими державними органами для формування та коригування нормативно-правової бази, проведення реформ та розв'язання конфліктів між учасниками ринку та контролюючими органами. На засіданнях Експертних рад широко обговорюються пробле-

мні питання функціонування галузей, причини росту цін на їх продукцію та шляхи вирішення даної проблеми, питання розвитку конкуренції в даній галузі. Також обговорюються моделі функціонування оптового та роздрібного ринків та шляхи їх вдосконалення. Досить часто в рамках експертних рад створюються спеціальні робочі групи для вирішення конкретних задач.

Така практика діяльності Експертних галузевих рад при Федеральній антимонопольній службі Росії повинна забезпечити прозорість процедури прийняття нормотворчих рішень федеральних органів виконавчої влади та посилити ефективність регулювання відповідних правовідносин з врахуванням позиції учасників ринку при прийнятті ключових рішень у відповідній галузі економіки.

Крім того, представники Федеральної антимонопольної служби беруть участь у складі Спостережних рад некомерційних партнерств (НП) «Рад ринку» відповідних галузей, зокрема це НП «Рада ринку з організації ефективної допомоги системи оптової та роздрібної торгівлі електричної енергії і напруги». При НП «Раді ринку» створена Конфліктна комісія, яка сприяє прийняттю рішень в конфліктних випадках між учасниками ринку. Очолює Конфліктну комісію заступник керівника Федеральної антимонопольної служби Росії, ця посада є виборчою. Результати діяльності спостережної ради НП «Рада ринку» і Конфліктної комісії використовуються Федеральною антимонопольною службою Росії при розгляді питань, пов'язаних з порушенням антимонопольного законодавства на ринках, зокрема ринку електроенергетики, що значно скорочує термін прийняття рішень. В межах адвокатування конкуренції Федеральна антимонопольна служба Росії здійснює активну інформаційно-роз'яснювальну діяльність законодавства, в тому числі, у відповідь на запит фізичних і юридичних осіб, розміщує матеріали методичного характеру, практики застосування антимонопольного законодавства, судові рішення, тощо на офіційному сайті Федеральної антимонопольної служби Росії. Отже, Експертні галузеві ради при Федеральній антимонопольній службі Росії дозволяють російському антимонопольному органу комплексно розв'язувати завдання адвокатування конкуренції на галузевому рівні і підвищувати рівень конкуренції в конкретних секторах економіки [9].

Ефективна реалізація адвокатування конкуренції не можлива без взаємодії і обміну досвідом з експертами зарубіжних антимонопольних відомств та міжнародних організацій щодо практичних інструментів та заходів у сфері конкурентної політики. Позитивною є практика участі фахівців Антимонопольного комітету України у заходах та конференціях, що проводить Міжнародна конкурентна мережа, ЮНКТАД. Співробітники АМК також регулярно відвідують зустрічі голів конкурентних відомств, форуми, навчальні семінари та здійснюють міжнародні стажування за кордоном, вивчаючи позитивний досвід колег з інших конкурентних відомств (табл. 3).

Таблиця 3

Аналіз міжнародних заходів, у яких брали участь співробітники АМК у 2011 році*

№	Країна перебування	Захід	Термін проведення
1.	Франція	Глобальний форум ОЕСР з питань конкуренції	16-18 лютого
2.	Угорська Республіка	Навчальний семінар: кількісний аналіз при розгляді горизонтальних злиттів	1-4 березня
3.	Вірменія	Міжнародна конференція Засідання Штабу	21-22 березня
4.	РФ, Москва	Форум - виставка «Госзаказ 2011» Спеціальне засідання МРАП	23-25 березня
5.	Угорська Республіка	Зустріч голів конкурентних відомств	5-6 квітня
6.	Білорусь	Засідання Координаційної ради з питань реклами	4-5 квітня
7.	Німеччина	15-та Картельна конференція	13-15 квітня
8.	РФ, Москва	Стажкування у ФАС РФ з питань держзакупівель	26-29 квітня
9.	Бельгія – Румунія	Навчальна поїздка (компонент «Державна допомога»)	25-30 квітня
10.	Угорська Республіка	Семінар для фахівців середнього рівня: угоди	2-6 травня
11.	Болгарія	Навчальний візит	10-13 травня
12.	Нідерланди	Конференція Міжнародної мережі з питань конкуренції	17 - 20 травня
13.	Молдова	Міжнародна конференція «Шляхи виходу з кризи: роль конкурентних відомств»	26-27 травня
14.	Болгарія	Семінар «Антиконкурентна поведінка в межах асоціацій підприємств	7-9 червня
15.	Німеччина	Навчальне стажування	5-12 червня
16.	Болгарія	Учбова поїздка з питань держзакупівель	6-17 червня
17.	РФ, Москва	Робочий візит	9-10 червня
18.	Республіка Таджикистан	XXXIII засідання МРАП Засідання Штабу	13-17 червня
19.	Бельгія	Засідання робочої групи в рамках Ініціативи ЄС «Східне партнерство»	14-16 червня
20.	Нідерланди	Семінар з питань державної допомоги	26-29 червня
21.	Франція-Іспанія	Навчальна поїздка (компонент «Конкуренція»)	17-23 липня
22.	Швейцарія	Засідання Міжурядової групи експертів ЮНКТАД	18-22 липня

*Дані надані Міжнародним відділом АМК

Участь у таких заходах збагачує не тільки досвідом, а й сприяє гармонізації та зближенню світових та українських норм та правил конкуренції, правил ведення бізнесу, що є необхідною умовою для розвитку міжнародних торгових зв'язків та залучення інвестицій, інтеграції України в світову економічну систему.

Важливим фактором зростання ефективності адвокатування конкуренції є створення позитивного іміджу та набуття відповідного авторитету антимонопольним органом у учасників ринку та в органах державної влади та управління, його відкритість та прозорість діяльності.

Безумовно, адвокатування конкуренції не досягне своєї мети у випадку блокування заходів з боку учасників ринку або представників органів державної влади. Така суперечність може виникнути у випадку конфлікту інтересів конкурентної та промислової політики. Загострення суперечностей та конфліктів особливо ймовірно у короткостроковому періоді. Коли через певні причини, держава обирає для себе пріоритетні напрями та галузі промисловості і тимчасово виводить їх з-під дії конкурентного законодавства. На думку фахівців, протидія адвокатуванню конкуренції може виникати у випадку ретроорієнтованої поведінки або стратегії реалізації груп спеціальних інтересів [10]. У такому разі особливо важлива принципова позиція антимонопольного комітету щодо захисту конкуренції і забезпечення рівних можливостей усім учасникам ринку.

Ще одним з найважливіших чинників підвищення ефективності адвокатування конкуренції є формування та розвиток конкурентної культури в суспільстві. За визначенням Робочої групи з адвокатування Міжнародної конкурентної мережі конкурентна культура характеризується відношенням споживачів та виробників до конкуренції [11]. Ставлення споживачів до простої відмови від монополістичних зловживань домінуючим положенням та самозадоволення статусом-кво своїх привілеїв виробниками – це типові ситуації для слабкої конкурентної культури. З іншого боку, активні пошуки споживачами кращих можливостей та бажання виробників важко працювати для забезпечення більшої кількості та більш дешевих можливостей для споживачів – це вже характеристики сильної конкурентної культури. Розуміння економічними суб'єктами правил конкуренції посилює конкурентну культуру.

Розвиток конкурентної культури, з одного боку, демонструє переваги конкуренції. Адвокатування конкуренції через антимонопольні відомства створює серед економічних суб'єктів та громадськості в цілому більшу обізнаність щодо:

- переваг конкуренції;
- ролі конкурентного законодавства та конкурентної політики у заохоченні та захисті добробуту, посиленні конкуренції (де це можливо).

При цьому життєво важливе значення для створення конкурентної культури має ефективна стратегія комунікації, яка покликана зробити конкурентну політику більш прозорою та зрозумілою.

Існує ще одна важлива складова адвокатування конкуренції, яка розповсюджується не лише на органи державної та законодавчої влади, а також на економічних суб'єктів та суспільство у цілому. Вона включає всі зусилля антимонопольного відомства, спрямовані на те, щоб інші державні відомства, юридична система, економічні суб'єкти та громадськість були обізнані щодо переваг конкуренції та ролі конкурентного законодавства і політики, яку вони можуть відігравати у сприянні та захисті добробуту, посиленні конкуренції. Це передбачає цілу низку заходів, серед яких слід окремо виділити такі:

- семінари для бізнесменів, юристів, суддів та науковців з питань конкуренції;
- прес-релізи про поточні випадки правозастосування;
- публікацію річних звітів та керівних принципів врегулювання справ у сфері конкуренції;
- економічні дослідження проблем конкуренції, включаючи вплив регулювання на ринки та галузі промисловості.

Отже, з іншого боку, розвиток конкурентної культури передбачає розуміння переваг конкуренції.

Крім того, розвиток конкурентної культури передбачає боротьбу з противниками конкурентного відомства. Комунікації дуже важливі для врегулювання антиконкурентних дій, оскільки конкурентна культура не розглядається універсально як позитивне явище. Конкуренція робить основним чином непрямий, дещо непомітний внесок в економічний добробут. Опоненти конкурентних відомств наймають найбільш здатних комунікаторів для підризу значимості конкуренції. У цьому контексті існує дві причини, чому комунікації виступають життєво важливим і необхідним інструментом. Перша пов'язана з тим, що конкурентне відомство повинне захистити саме своє існування та продемонструвати його непрямий внесок в добробуту. Друга причина пов'язана з тим, що конкурентне відомство повинне захищати себе від людей, які прагнуть викривити або втрутитись в позитивні повідомлення, які конкурентне відомство намагається передати.

Висновки. Таким чином, механізм адвокатування конкуренції ґрунтується на:

- визначенні цілей і завдань у цій сфері (основними цілями адвокатування конкуренції є створення ефективної системи інформування учасників ринку про можливості використання антимонопольного законодавства для захисту їх прав, створення правозастосування в цій сфері, розширення кола об'єктів конкурентної політики, залучення учасників ринку до реалізації антимонопольних заходів, підвищення інтересу наукових та освітніх кіл до досліджень в сфері конкуренції);
- використанні методів попереднього оцінювання (*ex-ante evaluation*) при плануванні програми заходів з адвокатування конкуренції (для відповіді на питання – чи призведе сформульована програма заходів до сформульованих в ній цілей);
- визначенні напрямів та інструментів адвокатування конкуренції з позиції основних цільових груп;

- аналізі чинників економічного, соціально-політичного, культурного характеру, що впливають а ефективність адвокатування конкуренції;
- розробці системи показників ефективності адвокатування конкуренції та ефективності конкуренції;
- обґрунтуванні пропозицій щодо впровадження організаційних заходів Антимонопольним комітетом України за напрямками адвокатування конкуренції.

Список використаних джерел

1. ICN ADVOCACY WORKING GROUP (<http://www.internationalcompetitionnetwork.org>)
2. Материалы Международной конференции по конкуренции под эгидой БРИК, Казань, 31 августа-2 сентября 2009 года (<http://www.bric-competition.ru>)
3. Авдашева С.Б., Шаститко А.Е. Адвокатирование конкуренции: предметное поле проблемы и направления действий. – М.: ТЕИС, 2006. – 42 с.
4. Конкурентне право та політика в Україні. Огляд ОЕСР – 2008 (<http://www.oecd.org>)
5. Напрієнко Д.В. Особливості здійснення державного контролю антимонопольними органами // Держава та регіони. Сер. Держ. упр. – 2010. – Вип. 2. – С. 46–54.
6. Нараєвська І. С.Формування механізмів антимонопольної політики держави в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. – К., 2010. – 20 с.
7. Омельчак Т.О. Роль та місце державного антимонопольного контролю в системі державного управління // Держава та регіони. Сер. Держ. упр. – 2010. – Вип. 1. – С. 85–88.
8. Вознюк А. Приоритеты адвокатирования конкуренции в деятельности Антимонопольного комитета Украины // Материалы Международной конференции по конкуренции под эгидой БРИК, Казань, 31 августа-2 сентября 2009 года (<http://www.bric-competition.ru>)
9. Голомолзин А. Отраслевые направления адвокатирования конкуренции в Российской Федерации // Материалы Международной конференции по конкуренции под эгидой БРИК, Казань, 31 августа – 2 сентября 2009 года. (<http://www.bric-competition.ru/page.php?id=78>)
10. Шаститко А., Авдашева С. Адвокатирование конкуренции как часть конкурентной политики // Вопросы экономики. – 2005. – № 12. – С. 120.
11. ADVOCACY AND COMPETITION POLICY. Report prepared by the Advocacy Working Group ICN's Conference Naples, Italy, 2002.

УДК 339.97

КУЗНЕЦОВ О.В.,
 Інститут світової економіки
 і міжнародних відносин НАН України,
 провідний науковий співробітник
 відділу глобальних систем сучасної цивілізації, д.е.н.

СТАНОВЛЕННЯ ЯПОНСЬКОЇ КОРПОРАТИВНОЇ МОДЕЛІ І КРИЗА 1980-Х

Анотація. Досліджено еволюцію та основні складові японської корпоративної моделі. Особливу увагу приділено розгляду ролі держави в економічних успіхах Японії. Зроблено висновок про те, що експансіоністська політика Японії щодо завоювання зовнішніх ринків у довгостроковому періоді може перешкодити ефективній реалізації японської корпоративної моделі, в основу якої закладено колективний поділ ризиків господарювання та підтримання високого рівня соціального захисту населення.

Ключові слова: корпоративна модель, кейрецу, мильна булька, фондовий ринок, державне регулювання, відносини Японія–США.

Аннотация. Исследована эволюция и основные составляющие японской корпоративной модели. Особое внимание уделено рассмотрению роли государства в экономических успехах Японии. Сделан вывод о том, что экспансионистская политика Японии в отношении завоевания внешних рынков в долгосрочном периоде может помешать эффективной реализации японской корпоративной модели, в основу которой заложено коллективное разделение рисков хозяйствования и поддержание высокого уровня социальной защиты населения.

Ключевые слова: корпоративна модель, кейрецу, мильный пузырь, фондовый рынок, государственное регулирование, отношения Япония–США.

Annotation. The evolution and main components of the Japanese corporate model are studied. Particular attention is paid to the state's role in Japan's economic success. The article concludes that the expansionist policies of Japan aimed at conquest of foreign markets may hinder in the long run the effective implementation of the Japanese corporate model, which is based on collective sharing of economic risks and maintaining a high level of social protection.

Keywords: corporate model, keiretsu, bubble, stock market, government regulation, the Japan–United States relations.